

RECENZJE

s. 448 należy też poprawić informację, że Syrakuzy znajdują się na zachodnim wybrzeżu Sycylii, bo jest to wschodnie wybrzeże tej wyspy. Na s. 301 i 314 należałoby podać tytuł dzieła J. Dunna, z którego pochodzą cytowania, ponieważ pozycja ta nie występuje w bibliografii.

Podsumuję recenzję jednym zdaniem. Studium ks. prof. W. Chrostowskiego dostarcza rzetelnej wiedzy, ale jednocześnie buduje wiarę czytelnika i to jest jego główny walor.

ks. Waldemar Rakocy CM, Lublin

N. CALDUCH-BENAGES (red.), *Wisdom for Life. Essays Offered to Honor Prof. Maurice Gilbert, SJ on the Occasion of His Eightieth Birthday*, Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft 445, De Gruyter, Berlin-Boston 2014, ss. XI + 381.

Profesor Maurice Gilbert SJ jest w świecie nauk biblijnych postacią tak znaną, że nie trzeba go przedstawiać, zwłaszcza tym, którzy zajmują się biblijną tradycją mądrościową Starego Testamentu. Były rektor Papieskiego Instytutu Biblijnego w Rzymie (1978-1984) i jego filii w Jerozolimie (1984-1993), rektor Uniwersytetu w Namur w Belgii (1993-1999), wieloletni wykładowca w Rzymie, Jerozolimie, a wcześniej w Louvain i innych ośrodkach europejskich, a obecnie profesor emerytowany, zapraszany z odczytami na najbardziej prestiżowe konferencje, to przede wszystkim, mądry i dobry człowiek, na wzór autorów ksiąg, którym poświęcił większość swej działalności naukowej.

Na przestrzeni kilkunastu lat wydano kilka ksiąg pamiątkowych na jego cześć. Dwie ukazały się w 1999 r., z okazji 65. urodzin profesora; obie wydano w Belgii, gdzie się urodził i dorastał. Pierwsza, wydana w Leuven, poświęcona została w całości Księgom Syracha i Mądrości (*Treasures of Wisdom: Studies in Ben Sira and the Book of Wisdom. Festschrift M. Gilbert*, red. M. Gilbert, N. Calduch-Benages, J. Vermeulen, Bibliotheca Ephemeridum Theologiarum Lovaniensium 143, Leuven 1999); druga, wydana staraniem Uniwersytetu w Namur, nosiła tytuł: *Toute la sagesse du monde. Hommage à Maurice Gilbert SJ pour le 65e anniversaire de l'exégète et du recteur* (red. M. Gilbert, F. Mies, Connaître et croire 4, Namur 1999). Książka druga była bardziej szeroka tematycznie niż pierwsza, a zebrano w niej teksty ponad 30 autorów. Obie zostały zredagowane przez uczennice

profesora: N. Calduch-Benages oraz F. Mies oraz biblistę: J. Vermeylena, przy współpracy M. Gilberta.

Z okazji osiemdziesiątych urodzin prof. Gilberta, które obchodził w 2014 r., wydano kolejną księgę pamiątkową ku jego czci, tym razem w Niemczech, a jej redaktorem ponownie została dawna uczennica o. M. Gilberta, obecnie profesor, N. C a l d u c h - B e n a g e s, która jest wybitną specjalistką od Księgi Syracydesa.

W książce zebrano 24 teksty napisane w trzech językach (angielskim, francuskim oraz niemieckim). Artykuły podzielono tematycznie, według schematu: po cztery artykuły na każdą omawianą księgę – począwszy od tzw. pięcioksięgu mądrościowego (chodzi o księgi: Przysłów, Hioba, Koheleta, Syracha, Mądrości) na Księdze Psalmów skończywszy. Teksty te pisali uczniowie, przyjaciele i koledzy o. prof. M. Gilberta, którzy, jak zaznacza redaktor, „uczyli się od niego i z nim” (s. VII). W większości są to badacze literatury mądrościowej i Psalmów, ale nie tylko. W gronie autorów znaleźli się:

– o Księdze Przysłów: M.F. F o x (o Prz w LXX), J.L. S k a (tekst o Abrahamie w Prz), H.-W. J ü n g l i n g (o Prz 1,3 i 24,10.11-12), A. P a s s a r o (o Prz 30,1-9);

– o Księdze Hioba: F. M i e s (o ręce Boga w Księdze Hioba), D. I w a ń s k i (o Hi 5,1), R. E g g e r - W e n z e l (o Hi 29,18), S. P i n t o (o Hi 29-31);

– o Księdze Koheleta: J. L. C r e n s h a w (o nienawiści, niechęci do życia w Księdze Koheleta), J.M. A s s u r m e n d i (o władzy u Koheleta i proroków), J. C o r l e y (porównanie Koheleta i Syracha), K. B a r d s k i (o Koh 4,2b w tradycji rabinicznej);

– o Księdze Syracha: A.A. D i L e l l a (Paralele Księgi Mądrości Syracha w Tb 4,3-19), N. C a l d u c h - B e n a g e s (o Prz 23,27), P.C. B e e n t j e s (Syr 40,1-17 i 16,26-17,4), M.C. P a l m i s a n o (Syr 51,30 – o użyciu terminu ἐργον w Syr);

– o Księdze Mądrości: L. M a z z i n g h i (o terminach κολλάζω oraz εὐεργετέω w Mdr), M. N o b i l e (o życiu po śmierci w Mdr 1–3), M. P r i o t t o (o Mdr 9,8), A. L e p r o u x (o Mdr 11,15–12,27);

– o Księdze Psalmów: J. V e r m e y l e n (o Ps 33 i 103), A. S p r e a f i c o (o Melchizedeku w Ps 110,4), G. B a r b i e r o (o strukturze Ps 111), R. D e Z a n (o greckim Ps 117,22-23).

Są to badacze reprezentujący wiele środowisk naukowych na całym świecie. Warto zwrócić uwagę na obecność tekstów dwóch Polaków, dawnych uczniów prof. M. Gilberta: ks. prof. Krzysztofa Bardskiego z UKSW

RECENZJE

w Warszawie (który pod przewodnictwem prof. Gilberta obronił doktorat nauk biblijnych w Papieskim Instytucie Biblijnym w Rzymie w 1997 r.) oraz ks. dr. hab. Dariusza Iwańskiego z UMK w Toruniu (promotorem jego doktoratu, obronionego w 2004 r. w Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim, również był prof. M. Gilbert).

Wszystkie teksty zaprezentowane w tomie przedstawiają rozmaite aspekty omawianych ksiąg. Zazwyczaj stanowią najnowsze badania nad danym zagadnieniem bądź badania prowadzone dawniej, a tu przypomniane i zaktualizowane. Książkę wieńczy wykaz skrótów (s. 360-363), indeks autorów (s. 364-369) oraz indeks referencji biblijnych i okołobiblijnych (s. 370-381), a także – wzorem wspomnianych poprzednich ksiąg pamiątkowych – bibliografia o. prof. M. Gilberta SJ, tym razem za lata 2000-2014 (s. 353-359), będąca kontynuacją bibliografii za lata 1960-1999 zawartej w książce *Treasures of Wisdom*. Obecna bibliografia zawiera 108 pozycji, w tym: publikacji książkowych, monografii, artykułów naukowych, recenzji i artykułów popularyzatorskich.

Tytuł księgi pamiątkowej, nawiązujący do mądrości, uzupełniają życzenia redaktorki księgi (s. VIII), by słowo Boże przynosiło prof. Gilbertowi *Wisdom for Life* („mądrość życia”, „mądrość na całe życie”). We wstępie do księgi pamiątkowej przywołana jest zarazem życliwość, jaką darzył jubilat kard. Carlo Maria Martini, którego prof. Gilbert zastąpił na stanowisku rektora PIB w 1978 r. Zacytowane są słowa kard. Martiniego z wspomnianej pierwszej księgi pamiątkowej, w których podkreślał on, że w poszukiwaniach mądrości prof. Maurice Gilbert snuje nie tylko rozważania naukowe, ale prawdziwie szuka Boga (s. VII). A w tym wszystkim ma dystans do swojej pracy, czym wzbudza do dziś ogromny podziw. Widać to dobrze w tym, co sam napisał przy okazji publikacji drugiej księgi pamiątkowej (*Toute la sagesse du monde*). Na końcu tego tomu umieszczono bowiem jego własny krótki tekst, zatytułowany „*N'empêche pas la musique!*” („*Nie przeszkadzaj muzyce*”). Jest to analiza Syr 32,1nn., gdzie biblijny autor rozważa to, jak powinno się mądrze i z godnością traktować rozmaite wyróżnienia (zwłaszcza w kontekście zajmowania miejsca przy stole). W tekście Księgi Syracha (32,3) pojawia się stwierdzenie, które nadało tytuł rozważaniom prof. Gilberta: „Mów, starcze, tobie to bowiem przystoi, jednak z dokładnym wyczuciem, abyś nie przeszkadzał muzyce”, które to słowa profesor odniósł do swojego życia, jako dobrą lekcję mądrego przyjmowania wyróżnień, takich, jak bycie rektorem (był nim trzykrotnie) czy ofiarowany *Festschrift* (tamten i kolejne). Taka postawa, głęboka wiara, mądry dystans

RECENZJE

oraz ogromna wiedza i doświadczenie o. prof. Maurice'a Gilberta sprawiają, że pozostaje on wzorem i mistrzem dla wielu, tak jak dawniej byli nimi ci, którzy nauczali w szkołach mędrców czasów biblijnych.

Barbara Strzałkowska, Warszawa

J. K. AITKEN (red.), *The T&T Clark Companion to the Septuagint*, Bloomsbury T&T Clark, London-New Delhi-New York-Sydney 2015, ss. XXX + 592.

Wśród pomocy o charakterze wprowadzającym i podręcznikowym stanowiących warsztat współczesnego biblisty są coraz liczniejsze pozycje dotyczące Septuaginty. Do takich z pewnością można zaliczyć najnowszą książkę pod redakcją J. K. Aitkena: *The T&T Clark Companion to the Septuagint*, wydaną jesienią 2015 r., stanowiącą wprowadzenie do poszczególnych ksiąg Biblii Greckiej. Ma charakter podręcznikowy, ale oparta jest na najnowszych wynikach badań i szerokiej wiedzy autorów poszczególnych tekstów. Niektórzy od lat zajmują się daną księgą, którą opracowywali do omawianej publikacji: jak C. E. Cox (w przypadku greckiej Księgi Hioba), Ph. Hugo (zajmujący się 1-2Sm; czyli według nazewnictwa LXX – 1-2 Krl), J.-M. Auwers (od LXX Pnp) czy w końcu sam redaktor książki, J.K. Aitken (który opracował w książce greckie księgi: Psalmów, Koheleta, Mądrości i Przysłów – tę ostatnią we współpracy z L. Cuppim – a także Modlitwę Manasses). J.K. Aitken specjalizuje się także w badaniach m.in. nad tekstem i językiem LXX (w 2015 r. współredagował także książkę zatytułowaną: *Biblical Greek in Context*, red. J. Aitken, T.V. Evans; Peeters, Leuven 2015).

Wśród grona specjalistów opracowujących poszczególne księgi znaleźli się mniej i bardziej znani badacze LXX, także bibliści młodszego pokolenia; w kolejności opracowywanych ksiąg, obok już wymienionych także: M.W. Scarlata, A. Salvesen, A. Voitila, T.V. Evans, L. Perkins, M.N. van der Meer, Ph.E. Satterthwaite, E. Bons, T.M. Law, R. Good, H.M. Patmore, R. Glenn Wooden, C. Boyd-Taylor, J. Corley, L. Stuckenbruck, S. Weeks, D.S. Williams, F. Shaw, S. Raup Johnson, R.J.V. Hiebert, J.-M. Auwers, B.G. Wright, D. Pevarello, J.M. Dines, Abi T. Ngunga, J. Schaper, A.G. Shead, D. Ryan, K.J. Youngblood, K. Hauspie, R.T. McLay, L. Lahey.